

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“**

**ТОПОНИМНАТА
ГЪСТОТА В ПЛОВДИВСКО КАТО ОТРАЖЕНИЕ
НА ДЕМОГРАФСКИТЕ ПРОЦЕСИ
В РЕГИОНА¹**

**Красимир Коилов, Мая Влахова-Ангелова
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
БАН**

**TOPONYMIC DENSITY IN PLOVDIV DISTRICT
AS A CONSEQUENCE OF DEMOGRAPHIC PROCESSES
IN THE REGION**

**Krasimir Koilov, Maya Vlahova-Angelova
Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin,
Bulgarian Academy of Sciences**

Abstract. This study investigates how present demographic processes affect the toponymy in the Plovdiv region by analyzing the current toponymic situation in two settlements – the village of Benkovski and the village of Tsalapitsa. An empirical study was conducted in 2016 in the two villages. The results are surprising and show that the dynamic socio-economic development, the expansion of the territory and the increase of the population of the village of Benkovski lead to a decrease in the number of toponyms in the region while in the depopulated village of Tsalapitsa their number does not change.

Keywords: toponymy, demography, toponymic density, migration

1. Въведение

Демографските промени в Република България са много динамични през последните 25 години и оказват влияние върху различни области на живота и културата. Миграцията заедно с други социални процеси променя облика на населените места, а това би следвало да има отражение и върху мрежата от местни

¹ Изследването е финансирано от Програмата за подпомагане на младите учени на БАН, ДФНП № 189.

имена в прилежащите им територии. Проучването на топонимията с оглед на връзката ѝ със социодемографските процеси е новаторски подход, който дава възможност да се представи актуалното състояние на системата от местни имена, да се разкрие динамиката в топонимното развитие и да се анализира начинът, по който днес се осъществява пространствената ориентация и топонимната номинация въобще. Основната цел на това проучване е да се ексцерпират актуални данни, въз основа на които да бъдат направени изводи за това, как демографските процеси се отразяват в топонимията на две селища в Пловдивска област. В по-широк културологичен аспект изследването би дало възможност да се анализира как езикът и нематериалната култура (част от която е топонимията) следват динамиката в социалното развитие.

Неблагоприятните тенденции в демографското развитие в България през последните десетилетия са сред най-актуалните теми за науката и обществото днес. Безспорно, и езикът ни е засегнат от тези, определяни от мнозина като катастрофални, демографски процеси. Намаляването на населението е основната причина за изчезването на езиците (ЮНЕСКО 2003; Джоунс 2013), но и други демографски фактори оказват влияние върху състоянието на езика и отделни негови подсистеми.

Българската топонимия е социален конструктор, който се създава, съществува и развива в рамките на общността и обслужва ежедневната комуникация. В този смисъл тя е зависима от социокултурната динамика и отразява много точно всички езикови, демографски, икономически и политически промени. Тези процеси могат и трябва да бъдат изследвани на място, на микроравнище, чрез теренни проучвания, защото това е единственият сигурен начин да се установи актуалното състояние на топонимията днес.

2. Теоретична рамка

Антропологът Ю. Хън открива наличието на закономерна връзка между топонимната гъстота, т.е. броя местни имена на квадратен километър в рамките на дадена езикова общност, и гъстотата на населението в същата общност (Хън 1994). Той стига до твърдението, че във всяка традиционна общност максималният брой топоними, който съществува и на практика се употребява, е приблизително еднакъв. Хън определя този максимален брой от възможни топоними с „магическото число 500“ и го обяснява с когнитивните способности (и ограничения) на индивида, който не може да запомни и да употребява по-голямо количество местни названия² (Хън 1994: 83-85). Хън подчертава, че този модел е характерен за традиционните общности, за икономически системи, където

² Тази негова теза не е еднозначно приета и предизвиква научен спор (вж. Ийдс 2013), като противниците на Хън привеждат редица доказателства, че различни климатични и други особености, свързани с околната среда, всъщност определят броя на топонимите в дадена територия (Ийдс 2013: 1).

местните ресурси задоволяват в голямата си част местните нужди (Хън 1994: 83) и където употребата на набора от топоними е жива, а връзката с природата непрекъсната. Нашият интерес към проблема обаче се поражда от едно заключение, което Хън прави, че „не е ясно дали този модел се запазва в модерния градски контекст, доминиран от глобалния пазар, проблем, който изисква специални изследвания“ (Хън 1994: 85). Тъкмо този извод предизвиква нашето внимание и стана повод да изследваме как демографските и икономическите фактори, съпътстващи развитието на местните общности, се отразяват върху състоянието на топонимната мрежа.

България, както е добре известно, до средата на 20-и век е страна с преобладаващо селско население. Българското село напълно отговаря на условията за традиционна общност, в която прехраната на населението почти напълно зависи от местните ресурси и собствените му способности за производство, а близостта на индивида с околната среда е непосредствена и ежедневна, при което употребата на местните имена е абсолютно необходима. През 50-те години на XX в. обаче в българското село настъпват радикални промени, свързани с отнемането на собствеността и колективизацията на земята, както и с налагането на централизирано управление на селското стопанство, които довеждат до чувствителното обезлюдяване на малките населени места. Тези неблагоприятни процеси продължават да протичат с още по-голяма сила и след политическите промени от 1990 г., въпреки реституцията на земята на нейните собственици, за да се стигне до днес, когато селските региони в цялата страна са силно обезлюдени, а в някои територии положението е катастрофално. Все още обаче последиците от тези динамични социално-икономически процеси и значителни демографски промени върху топонимията не са изследвани.

3. Цели и методи на изследването

Основната цел на това изследване е чрез провеждане на теренни проучвания в две от селищата на Пловдивски регион – с. Бенковски и с. Цаланица, да се съберат актуални топонимни данни, за да се представи достоверна картина на реалното състояние на топонимията в тях. Тези две селища са предпочетени като обект на изследване, тъй като са представителни за демографското развитие на Пловдивския регион днес и показват двата противоположни модела: обезлюдяващо се селище с намаляващо население (с. Цаланица) и разрастващо се, проспериращо селище (с. Бенковски). Задачата е да се съберат данни за живата, реално употребявана в момента топонимия, които да се съпоставят с по-стари сведения за местните имена, извлечени от архивни документи, краеведски изследвания и други писмени източници и да се анализира развоят на топонимната гъстота, т.е. мрежата от местни имена в прилежащите около селищата землища, за периода от средата на XX в. до 2016 г. Изследването има за задача още да установи дали реално употребяваните топоними са регистрирани официално в административни

документи, дали съществуват нефиксирани до момента названия и какъв е техният процент.

Проучването на топонимията в синхрония с помощта на комплекс от количествени и качествени методи е особено актуална задача за ономастиката днес (Льофстрьом, Шнабел-Ле-кор (ред.) 2015, Тент 2015), а тези методи са твърде подходящи с оглед на замисления тук модел за синхронно изследване, при който социо-демографското развитие се схваща като основен фактор за съвременната динамика на топонимната система в Пловдивския регион. За ексцерпиране на емпиричен материал, както и за извличане на актуални данни относно демографското състояние на включените в проучването селища се използват качествени методи – нестандартизирано интервю и дълбочинно интервю. Предпочетени са тъкмо тези утвърдени социологически методи за набиране на емпирична информация, тъй като са доказано полезни при изследването на нови или сравнително малко изучени обекти, процеси и явления (Ченгелова 2016: 63).

4. Промени в социо-демографската картина в Пловдивска област в началото на XXI в.

Демографската картина в Пловдивски регион през последните 26 години е много динамична (както в почти всички региони на страната). След политическите промени в началото на 90-те години на миналия век, в съчетание с редуващи се икономически върхове и спадове, се наблюдават сериозни миграционни процеси: движение на население от селищата в областта към областния град Пловдив, а в не по-малка степен и придвижване към други райони на страната или извън пределите на България. Това е продиктувано от факта, че хората търсят по-добро препитание и повишаване качеството си на живот. Освен засилената миграция, в региона протичат и други процеси, продиктувани от урбанизацията и глобализацията в начина на живот дори и на селското население.

Само в рамките на последните 26 години (1990–2016 г.) населението на Пловдивски регион е намаляло с близо 115 хиляди души. За сравнение в началото на 1990 г. то е 785 111 души, а в края на 2016 г. – 671 697 души, както сочат официалните данни от НСИ (Население по области, общини, местоположение и пол, НСИ 2016). В Пловдивска област има общо 185 населени места, от които 16 града и 169 села. Преобладаващата част от тях все още имат запазен земеделски характер (напр.: Цаланица, Зелениково, Чоба, Борец, Бабек, Златосел и т.н.), други се отличават с бързо развиваща се индустрия (напр.: Раковски, Куклен, Радиново, Бенковски, Стряма, Царацово и Костиево), а трети успешно развиват туризъм (напр. Хисаря, Старосел, Баня и т.н.) (Дейност на местата за настаняване по статистически зони, статистически райони и по области, НСИ 2016).

Последните 7-8 години бележат нов етап в демографското развитие на гр. Пловдив и областта. С повишаване на индустриалния потенциал на региона, който се утвърди като предпочитан за множество производствени предприятия-

тия с роден и чужд капитал, се забелязва тенденция към засилена миграция в неговите предели. Това е продиктувано и от благоприятните условия, които предоставя Тракийската низина. Тя се характеризира с удобно географско разположение, наличие на важни железопътни артерии и европейски транспортни коридори, свързващи Европа, Азия и Африка; инфраструктурна обезпеченост – транспорт, електричество, газификация, водоснабдяване, канализация, телекомуникации; гъвкаво административно обслужване и квалифицирана работна сила, обезпечена от девет университета с технически и икономически дисциплини и повече от осемдесет училища, езикови и професионални гимназии (Тракия – икономическа зона, Инвестиционна дестинация Пловдив 2015). Въпреки предишните „загуби“ по отношение на населението, които трудно биха могли да се компенсират за кратко, се отчита сериозен прираст на населението (Население по области, общини, местоположение и пол, НСИ 2016). Трябва да се отбележи, че движението на населението е концентрирано основно към областния град Пловдив, както и към шестте селища, включени в мащабния проект „Тракия – икономическа зона“ (ТИЗ). Това е един от най-мащабните икономически проекти на България, който обединява шестте индустриални зони в района на Пловдив³. В резултат на това се наблюдава ярка диференциация между населените места в района, които увеличават населението си, т.е. тези, в които има икономическа сигурност, и останалите селища, които чувствително се обезлюдяват. Сред проспериращите селища са селата Бенковски, Царацово, Стряма, Костиево, Куклен, Радиново, Старосел, Хисаря и т.н. По-голямата част от населените места в Пловдивско обаче представляват селища със затихващи функции, в които населението е застаряващо и не се раждат деца, напр. Цалапица, Върбен, Бабек, Борец, Златосел, Тюркмен и т.н.

5. Резултати

5.1. с. Бенковски

Село Бенковски е разположено в североизточния край на Пловдивския регион. Неговото землище е на площ от 16,284 кв. км. От създаването на селището землището му не е променяло своите граници. През последните години

³ Досега във всички зони на ТИЗ са инвестирани над 1.1 милиард евро. ТИЗ се осъществява върху площ от 1070 хектара земя, от която 325 хектара вече е заета. От старта през 1995 г. на първата индустриална зона „Марица“ досега са привлечени над 120 инвеститори, разкрити са над 12000 работни места. Инициатори на ТИЗ са Сиенит Холдинг, дивелгър на индустриални зони, и КЦМ, производител на цветни метали, заедно с 9 общини. Индустриалните зони, включени в ТИЗ, са: Индустриално-търговска зона „Марица“, Индустриална зона „Раковски“, Промислено-търговска зона „Куклен“, Индустриална зона високотехнологичен център „Тракия“, Агроцентър „Калояново“ и Парк „Образование и високи технологии“ (Тракия – икономическа зона, Инвестиционна дестинация Пловдив 2015).

в селото се забелязват все повече следи от урбанизиране и благоустрояване. Земята продължава да се използва за отглеждането на различни култури, но немалко имоти сменят своя статут и се превръщат в строителни площадки за поява на производствени предприятия и складови пространства. Според последните данни на НСИ селището увеличава своето население прогресивно, което е продиктувано от обстоятелството, че е едно от шестте, включени в проекта „Тракия – икономическа зона“ и индустрията осигурява постоянни и стабилни доходи (Население по области, общини, местоположение и пол, НСИ 2016). В края на 1990 г. то наброява 972 души, а в края на 2016 г. – около 1384 души, имащи постоянна адресна регистрация и още приблизително 200 души, които са в процес на получаване на местожителство. В селището почти не се откриват пустеещи къщи. През последните 7-8 години миграционните процеси, насочени извън селището, са сведени до минимум. Напротив, наблюдава се обратният процес – преселение (основно на млади семейства) към пределите на селото. В населеното място доминира българският етнос (96 %), а ромският (3.5 %) и арменският (0.5 %) са слабо застъпени (по данни от ГРАО 2016/2017). Населението изповядва източноправославно християнство и мюсюлманство.

От различни източници (Архив на секция „Приложна ономастика“ в ИБЕ към БАН, Регистър на земеделските и горските имоти от Регионалната поземлена комисия Пловдив 2008 и лично събран емпиричен материал от проведено теренно проучване през 2016 г.) са ексцерпирани общо 221 топонима, попадащи в землището на с. Бенковски. От тях в рамките на селището са 10, извън рамките на населеното място са 211. Въз основа на проведените интервюта става ясно, че едва 20% от ексцерпираните 221 топонима все още имат жива употреба сред населението. Останалите 80% са посочени от информаторите като непознати. Това проучване показва, че 176 от записаните преди повече от 50 години местни названия днес вече са забравени от населението и реално не се употребяват. Те остават фиксирани само в писмени източници. Забравени са местни имена като *Арманица*, *Асаница*, *Банковица*, *Босеви върби*, *Голяма Сърджалийка*, *Голямата ливада*, *Иризлика* и т.н. Следва да се отбележи, че местните названия са запазили своя изконен произход и автентичен изговор в непроменен вид. В речта и в традициите на именуване не са навлезли нови названия (неоними).

5.2. с. Цаланица

Село Цаланица е разположено в северозападния край на Пловдивския регион. Неговото землище е на площ от 72,74 кв.км. От създаването на селището землището му не е променяло своите граници. Земята продължава да се използва предимно за отглеждане на различни култури, организирана на кооперативен принцип от частен арендатор. Според последните данни на НСИ населението на селището намалява прогресивно (Население по области,

общини, местоположение и пол, НСИ 2016), което е продиктувано от обстоятелството, че в района рядко се откриват нови индустриални предприятия и източниците на стабилни доходи са твърде ограничени. В землището на селото се помещават малък брой производствени предприятия, които осигуряват ограничен брой работни места, въпреки близостта с автомагистрала „Тракия“ и благоприятния равнинен ландшафт. От проведеното теренно проучване се установи, че неуспешно се правят опити за привличане на инвеститори, които да разкрият нови фабрики, поради което индустрията в селището има затихващи функции и ограничен обхват. През последните 7-8 години се наблюдава миграция на млади членове на обществото извън рамките на населеното място. През 1990 г. Цалапица е най-голямото по брой на населението българско село – с малко над 5000 жители. В края на 2016 г. обаче то вече наброява едва 3742 души. В селището доминира българският етнос (91 %), а ромският (9 %) е слабо застъпен (по данни от ГРАО 2016/2017). Не се откриват представители на други етнически групи. Населението изповядва източноправославно християнство.

Проучването на селището доведе до събирането на 75 топонима, които бяха ексцерпирани от различни източници (Архив на секция „Приложна ономастика“ в ИБЕ към БАН, Регистър на земеделските и горските имоти от Регионалната поземлена комисия, Пловдив 2008, Динков 2012, Стойчев 1972 и лично събран емпиричен материал от проведено теренно проучване през 2016 г.). Резултатите от интервютата с информаторите показват, че от общо 75 топонима, 91% все още имат жива употреба сред населението. Останалите 9% са посочени от местното население като непознати. По-голямата част от названията се намират извън рамките на населеното място – 70, а в рамките на селището са 5. Едва 7 от записаните преди повече от 50 години местни названия са забравени и нямат реална употреба днес, а остават фиксирани само в писмени източници. Изчезнали са местни имена като *Гърбица*, *Каракашеца*, *Плетюна*, *Сариевица*, *Челнушки друм*, *Червенковица*, *Рабаданица*. Въпреки обезлюдяването и упадък на селището местните названия са запазили своя изкопен произход и автентичен изговор в непроменен вид. В речта и в традициите на именуване не са навлезли нови названия (неоними).

6. Заключение

Основният резултат от проведеното емпиричното проучване е, че се установява какво е актуалното състояние на топонимията в двете пловдивски селища. Беше приложен нов модел за синхронно изследване на топонимията, при който демографското развитие се разглежда като основен фактор за съвременната динамика на топонимната система. Бяха извършени наблюдения за начина, по който демографските процеси влияят върху състоянието на топонимията в двете проучени селища. Резултатите са изненадващи и показват, че динамичното социално-икономическо развитие, разрастването на територията

и увеличаването на населението не довеждат до увеличаване броя на използваните топоними и появата на нови названия, а напротив, до значителната загуба на имена. Този факт повдига много нови въпроси относно функцията на топонимията днес и принципите на пространствената номинация, които биха могли да станат обект на друго изследване.

Библиография

Архив на секция „Приложна ономастика“ в ИБЕ към БАН.

Джоунс 2013: Джоунс, М. *Застрашени езици и езиково многообразие в Европейския съюз*. <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT\(2013\)495851\(SUM01\)_BG.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(SUM01)_BG.pdf)> (дата на достъп 02.02.2016).

Динков 2012: Динков, Т. *Из миналото на село Цаланица*. Пловдив: Блаком, 2012.

Инвестиционна дестинация Пловдив 2015: Тракия икономическа зона. <<http://invest.plovdiv.bg/content/trakia-industrial-zone/>> (достъп на 03.06.2017).

НСИ 2016: Дейност на местата за настаняване по статистически зони, статистически райони и по области, НСИ, 2016 <www.nsi.bg> (достъп на 06.06.2017).

НСИ 2106: Население по области, общини, местоположение и пол, НСИ, 2016 <www.nsi.bg> (достъп на 06.06.2017).

Регистър на земеделските и горските имоти от Регионалната поземлена комисия – Пловдив, 2008.

Регистър на населението – Национална база данни „Население“. <<http://www.grao.bg/nbd.html>> (достъп на 12.06.2017).

Стойчев 1972: Стойчев, С. Село Цаланица. Минало и настояще. София: ОФ, 1972.

Ченгелова 2016: Ченгелова, Е. *Интервюто в социалните науки*. София: Омда, 2016. <<http://www.newmedia21.eu/content/2016/01/E-Chengelova-Interview-v-socialnite-nauki-Omda-PDF-2016.pdf>> (дата на достъп 05.05.2016).

ЮНЕСКО 2003: Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство. <<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf>> (дата на достъп 02.02.2016).

Eades 2013: Eades, G. L. Toponymic Constraints in Wemindji. // *The Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, xx(xx), 2013, 1–11.

Hunn 1994: Hunn, E. Place-Names, Population Density, and the Magic Number 500. // *Current Anthropology*, Vol. 35, No. 1, (1994), 81–85.

Löffström, Schnabel-Le Corre, eds. 2015: *Challenges in Synchronic Toponymy*. Ed. by J.Löffström, B. Schnabel-Le Corre. Tuebingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2015.

Tent 2015: Tent, J. Approaches to Research in Toponymy. // *Names*, Vol. 63 No. 2, (2015), 65–74.